

ГОДИШНИК НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ
АСОЦИАЦИЯ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ В СУ
КАТЕДРА СОЦИОЛОГИЯ, ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

Том 1, 2005

**СПЕЦИФИКИ НА СОЦИАЛИЗМА КАТО
ИНТЕРПРЕТАТИВЕН КЛЮЧ ЗА РАБИРАНЕ НА
НАСТОЯЩЕТО**

ВАЛЕНТИН ДАНЧЕВ

МАГИСТЪРСКА ПРОГРАМА

“КУЛТУРА И ОБЩЕСТВО: НОВИ СОЦИОЛОГИЧЕСКИ ПОДХОДИ”

Всяко разпитване на миналото е в определена степен функция на социалната проблематичност на настоящето. Следователно, фокусирането върху специфични характеристики на социалния живот през социалистическия период на България не е самоцелно изследователско усилие, а аналитичен ресурс за исторично разбиране на съвременни социални конфигурации. Тази теза се основава на допускането за дълготраеща структурираност на социалността, правомерността на което следва тепърва да бъде аргументирана в анализа. Казано с други думи, претенцията да разберем съществени аспекти от настоящата социална конфигурация през практики, идеи и ценности, които са се формирали в контекст на качествено различен исторически опит, се основава на предпоставката, че социалността съдържа вътрешна под-реденост и устойчиви културно валидни ментални структури.

Този текст си поставя за цел да разбере един скорошен феномен в социално-политическия живот на страната – появата и генерираната изборна подкрепа на политическото формование ”Атака” – през реконструиране на типични практики и ценности, релевантни за всекидневните взаимодействия в условията на командно административната система. Целта НЕ е да изведем непротиворечиво корените, ”органиката”, на идейно-ценностните комплекси на ”Атака” от изминалия исторически период, защото самото минало не е хомогенно и единно. Целта е да проверим степента, в която типологично съществени характеристики, дифузно присъстващи в предходния социален свят и последвалите промени, могат да ни служат като ориентир за разбиране на случващото се тук и сега. Следователно, не търсим исторически център или ядро, от който извира в хипостазирана форма настоящето, а късчета дълбинни структури, които в хода на трансформационните процеси са придобили особена логика в новосформиращите се социални редове, но от друга страна – все още носят компоненти на предходната социална организация.

Ще се опитам да разплета социалното конструиране на феномена ”Атака” през фокуса на методологическата ос практики – дискурс, като имаме предвид, че разграничението е повече в методологически план, отколкото социален факт. Нито знаковите системи могат да бъдат разбрани отделно от социалния контекст, в който са формирани, нито практиките могат да бъдат обяснени, без тяхната: 1) идеологически фундирана мотивираност и 2) последващата рационализация и придаване на социален смисъл.

Появата на формацията ”Атака” не е свързано с дългогодишно и целенасочено изграждане на политически структури и представителство на граждански интереси. Напротив, носещ момент в появата на формацията са медийни и митингови послания, които се отличават с демонстриран националистичен заряд, расистки послания, примесени с антиполитически и антиелитаристки позиции. От тази гледна точка, водени от необходимостта да бъдем адекватни на предмета, при анализ на появата на ”Атака” можем да останем в дискурсивния

пласт, възпроизвеждан в образи от една локална кабелна медия. В конкретния случай дискурсивното поле може да ни бъде обаче аналитично полезно доколкото през него можем да разкрием практическата насоченост на “Атака”, но от друга страна то скрива съществени социални аспекти от реалния социален смисъл на движението. Какво скрива и какво разкриват лансираните идейни принципи, отстоявани от функционерите на “Атака”?

Идеологическите послания или т.нар. двадесет принципа, изложени от Атака (вж. сайта на политическото обединение) и прилежно изчетени (част от тях) на пресконференцията в изборната нощ имат основно чисто формално измерение – те са “срещу”. Срещу политическия проект, следван в една или друга степен от партиите в целия политически спектър. Този радикализиран отказ е ситуиран в основни през последните години политически топоси – 1) срещу затварянето на 3-ти и 4-ти блок на АЕЦ Козлодуй, договорено с Европейския съюз, 2) срещу обвързването в рамките както на военни формирования (НАТО), така и организации като МВФ и СБ, 3) срещу приватизацията... (Последното “срещу” е мотивирано от една идеална гледна точка, от която изглежда, че едно общество, конструирано на непазарен принцип, може да приватизира по пазарно легитимен начин. Както Старк показва чрез метафората си “от план към клан”, това е малко вероятно. Въпросът е кога приватизираните в логиката на мрежовидните структури и “неформални” мрежи предприятия ще се превърнат в икономически субекти, имащи интерес от спазването на формалните правила на пазарната игра.)

В тази си логика партийното ядро на “Атака” констатира несъвършенства и конфликти, които в общи линии са общосподелени, без обаче да задават конкретни решения. Те очертават едно радикализирано “Не”, но посланията на формацията нямат работещи съдържателни модели за провеждане на тип дългосрочна политика. Това не е случайно. Отсъствието е индикатор за друго присъствие – на радикализиран протест, който стои отвъд наложилата се в страната политическа система и нейните принципи.

Като първа стъпка при обяснение на предпоставките, създаващи благоприятен контекст за заявления от “Атака” отказ от политическия проект на страната, може да ни послужи тезата, че в последните десетина години една *идея* механично подменя утопичната концепция за изнесеното в бъдеще време социалистическо строителство. Тази идея е “Европа” и ако проследим наложения партийно-политически дискурс ще видим, че тя се мисли като идентична на предходната. Тъждеството е факт, доколкото, първо, присъединяването към Европейския съюз се представя не като цялостна социална трансформация, а като имитативно следване – “преход”, при който изглежда, че има прозрачно обществено състояние, от което тръгваме, ясно фиксирана отправна точка, която искаме да достигнем; и второ, производно на първото – влизането в съюза не се нуждае от дебат, защото е

безалтернативно, както и преходната политическа ориентация. Мнимият консенсус представя Европа като завършена, а пристигането на България като единичен акт на всеобщо национално благоденствие. Посредством това се прикрива същинската употреба на Европа – за решаване на проблеми, генерирани в “преходния” период, в който редица социални групи губят своите позиции и изпадат в социална изолация (тези групи привиждат за това свое състояние “виновник” и то именно в политическата система). В този хоризонт Европа се представя като безпроблемния, хомогенен и вътрешно единен инструмент за “налагане на правила”, “повишаване на жизненото равнище” и “добиване на статус”, предпоставките за които не могат да се генерират в българския контекст.

След 1997 г. целият политически спектър се центрира в публичните си изяви около идеята за Европа, НАТО, МВФ и други институционални агенти. Влизането в ЕС се представя като поставящо “края на прехода”, обетованата земя, която, ако бъде достигната – спасени сме. Поради функционалните употреби на “Европа”, тя се обговаря на политически език като статично и единно цяло, като вече завършен продукт, който следва да изконсумираме.

Това е особено видимо при последните събития на институционална и политически конфликти в Европейския съюз. В тези конфликти самият съюз се предефинира и очертава новите си рамки, а българските политически елити продължават да мислят присъединяването към ЕС като последен акт, а не като динамичен процес.

Политическият дискурс е такъв, защото Европейският съюз не само е големият залог за публичното съществуване на основните политически сили, но и задава възможност за влизане в качествено ново състояние – благоденствие, жизнен стандарт, а оттук – минимизиране на негативните резултати от 15-годишното историческо безвремие, именувано “преход”. Поради това действията на основните политически играчи са ориентирани по-скоро към формално административно следване на директиви от Брюксел, отколкото да регулират социалните отношения съобразно динамиките на българската среда. В резултат тези институционални мерки не сработват и на социално ниво процесът на евроинтеграция изглежда кух, изпразнен от съдържание – самоцелно привнасяне и налагане на чужди макро социални модели. Така, от една страна нормативните трансформации не постигат позитивен социален ефект, а от друга – не става разбираем за гражданите социалният смисъл и перспективи на промените в регулацията на социалния живот. Тези два процеса са взаимно спрегнати и взаимно се усилват.

На свой ред отсъствието на публичен дебат за начина на взаимодействие с конфигурацията от субекти в ЕС и мъглявите резултати от про-европейските “политики” формира усещането за липса на опозиционно говорене и тревогата, че политическите решения, безотносително

от партийния субект, са ориентирани безрезервно към Европейския съюз в противовес на националния интерес. Това състояние създава политически и идеен вакуум, който в голяма степен се запълва от популистките послания на “Атака”.

Те са ориентирани към губещите социален статус, които привиждат Европа като заплаха, а присъединяването като стабилизиране на резултата от социалните трансформации, които са ги поставили в по-маргинална страта. Поради това те искат връщане в изходно положение. В една или друга степен, Европейският проект в неговото безалтернативно представяне блокира реално легитимно политическо представителство на тези нагласи, поради което те не са култивирани в публичен дебат, а остават на базово всекидневно ниво.

Още повече, че позитивите от Европейския съюз не могат да бъдат разчетени от перспективата на този ценностен комплекс. В света на ограничените блага, който обитават и възпроизвеждат загубилите социално-материален статус, ресурсът се мисли като краен и основният проблем се превръща в “Кой?”, “Как?” преразпределя. Оттук е ясно защо приватизационните сделки се превръщат в основен проблем за “Атака”. След като материалните ресурси не нарастват в зависимост от предприемчивостта и социалната активност, а са краен продукт, то логично е, че саморегулацията тук няма място, а единствено важни се оказват демиургичната власт, контролът и дисциплината. Редно е да се каже, че тази гледна точка присъства в социализма в пълен вид, както и в традиционните общности (даващи почва за социализъм), но нейната наличност в сегашния момент не е резултат от пасивно възпроизводство¹. Напротив, както ще се опитам да покажа по-долу, тя се произвежда в резултат на неравенство на достъпа, което делегитимира институциите, както политическите, така и правните и икономическите.

В продължение на казаното следва да отбележим една съществена характеристика – формалността и отсъствието на съдържателни диференциации в принципните положения на “Атака” е напълно в унисон с въображаемия реципиент на посланията. Подобно на социалистическия период, той е мислен като пасивен народ, маса. Поради това принципите и говоренето са организирано монологично, защото както пише журналистът от радио Дойче Веле Александър Андреев, когато се говори на “народа” (от който са изключени “другите”, които не са от тази народност – роми, турци...) в неговото субстанциализирано единство няма нужда от диалог и аргументи, там общуването е еднопосочно, а телесният език е много по-важен от съдържанието. На народът се говори, не се води диалог. (Вж. статията на Андреев във в. Дневник от 29/06/05 “За популизма на достъпен за него език”). Политическото при “Атака” е изнесено в една бутафорна в принципа си недиалогична публичност, която има чисто демонстративен, манифестиращ характер. Тези аргументи са

---

¹ Както посочихме, тук няма да използваме обяснителен модел, който привнеса миналото като субстанциализиран конструкт, за да обясни мрежата от динамични отношения в настоящето.

фрагментарни, всекидневно конструирани истини, поради което те нямат за цел публичен диалог. При всичките условности, които можем да направим тук, твърдението е, че в подобна изказана форма проработват и посланията на социалистическа власт в България. Чрез идеологически фундирани конструкции се мобилизират масите, а не да инспирират дебат, артикулиране на политически, ценностни позиции. От тези позиции се оказва съвсем на място и предвижданият Закон за българщината, в който също за закодирани начинът, по който се мисли националността единна и вътрешно хомогенна, както по отношение на “националния интерес” и етническата определеност, така и ценностно.

В такава ситуация отсъства разбирането за паритетно политическо действие, а политическата сфера, подобно на социалистическата система, се мисли като носещият механизъм, гръбнакът на социалния живот. Политиката е във върховна позиция, а не механизъм за саморегулация на социалния живот, откъдето следва и нейният принципен комплекс – норми, хабитуализирани практики, ценности, граници на валидност. Всички те са подчинени на принципите субординация, еднопосочна връзка и йерархични зависимости.

Достатъчно е само да споменем желанието за преразглеждане на приватизационни сделки, в които имат участие международни компании, вплетени в транс националната икономическа система, за да затвърдим констатацията, че политиката се мисли като “структура в доминация”.

С казаното по-горе щриховахме вътрешната логичност и историческата нормалност на “политическия” дискурс, налаган от “Атака”. Но от тази перспектива не става ясно “кой знае какво” за приоритетните форми на употреба. Въпросът е как да **разберем знаците, дискурсивния и образен пласт през тяхната употреба²**, т.е. да ги видим не като абстрактни схеми, а през тяхната функционална натовареност. Отвъд тяхната “граматика” на мисловни конструкти да ги разчетем като жива практика, в потока на която се произвежда социална реалност.

Маркерите, с които “Атака” присъства в публичното пространство, придобиват съществено измерение едва в рамките на една колективна общност от споделящи тези принципи, които практически произвеждат значението и значимостта на тези маркери в акта на културно възприятие. С този акт се полагат топосите на значимата социална реалност на една общност. *Поради това в един анализ не можем да се ограничим само до анализ на граматика и семантика на обяснителните модели на “Атака”, защото тяхното естество е въпрос на всекидневна прагматика, не само на кодове. Социокултурното значение се генерира именно във всекидневно конструиранията се връзки между практики и*

---

² Richard Biernacki. Language and the shift from signs to practices in cultural inquiry, in History and Theory, b. 39, 2000.

*репрезентации*³.

Ако останем в анализа на дискурсивно ниво в основни линии ще успеем да констатираме вътрешната логика на отстояваните от “Атака” принципи, но без да ги разберем защо са такива, а не други. Следва да отидем една крачка по-напред и да запитаем “Кой говори?”, “Защо?” тъкмо това и тъкмо така. С други думи, да разкрием социалните функции, възлагани на обяснителните модели на “Атака”. Ако се абстрахираме за момент от факта, че имаме два “фронта” – “политическа пропаганда” и социален адресат, - които имат различни стратегии, произтичащи от техните позиции, можем да забележим, че подкрепящите принципи на “Атака” имат в своя всекидневен опит едноизмерни “клишета”. Вижда се ясно как през тези щампи конкретни социални проблеми са констатирани като първопричина в социалния живот и предизвикани от конспиративен заговор. Тъкмо защото не са включени (а и не са били допуснати) в публичните социални интеракции, основната част от подкрепящите движения имат фрагментарна и маргинализирана позиция, от която няма как да се проследи системността и социалната сложност, които стоят в основата на конкретния проблем. Оттук те виждат превърнатите форми в социалните полета, регистрират проблемите единствено в тяхната вещественост, която обаче е само симптома, но не и същината на проблемната ситуация. Тя не може да бъде разпозната не поради липсата на социални експерти сред движението, а основно поради отсъствието на многоаспектен социален опит като ресурс за реконструиране на основанията на проблемните полета от цялостната логика на социалния живот. Поради това и афишираните програмни начала са фрагментарни – приватизация, роми, светини на българщината... Те са представители на “сбъркания” свят и поради това се явяват отделно, единствено в изведена до крайност позиция.

На ниво всекидневни практики са положени същинските основания за появата на “Атака”. Тук ще покажем, че това не е рационално изфабрикувана идеология, а напротив – тя се е **формирала исторически и е израз на практическата положеност на политическите представители на формацията и има за цел да произведе специфична социална реалност**. В идеологическия пласт изглежда, че в българското общество има проблеми (които действително присъстват в социалния свят, макар и тенденциозно селектирани) и “Атака” се появява да алармира за тези проблеми. Този пласт е цветущо обогатен с антисемитизъм и “анти” спрямо етносите като цяло, но при по-внимателно вглеждане ще видим, че всъщност “Атака” е формация, произведена от желанието на специфични групи, губещи от прехода да пренапишат неговите резултати и да въведат политически модел, адекватен на техният “практически усет”. Общото, което мотивира тези разнородни индивиди да поддържат “Атака” е тъждественото преживяване социалните промени като

---

³ Ibid.

несправедливи.

От изследванията на организационните структури, съставляващи “Атака” (вж. в. Капитал, бр. 26 от 2005 г.), и анализ на социално демографския профил на избирателите, гласували им доверие, може ясно да се види, че в организационното и електорално ядро стоят бивши военни, които са “бивши” именно поради протеклите реформи в армията.

Разбира се тук говорим за носителите на ценностния заряд в най-изчистена форма. Следва да се има предвид, че протестният вот няма специфичен и ясно селектиран профил. Доколкото се появява месец преди изборите на политическата сцена, “Атака” събира гласове на твърде хетерогенни групи с взаимно изключващи се мотивации, поради което “етикирането” е назоваване “в движение” и в този смисъл начинание с граници на валидност.

Анализът на официалните резултати на ЦИК по избирателни райони показва, че “Атака” има значително по-висок от средния за страната резултат (8,2%) в райони като В. Търново, Плевен, Сливен и др., в които има много засегнати от реформите военнослужещи⁴. От друга страна, в райони, където ДПС има силно влияние (Кърджали, Силистра, Разград, Търговище) електоралната подкрепа за коалиция “Атака” е по-нисък от средното за страната. Това показва, че посланията за “монолитна еднонационална държава на българите” отиват далеч отвъд етническата нетолерантност и имат за цел по-скоро ревизиране на социалните реформи и политическия проект.

Като обща тенденция, тези нагласи се споделят основно от слоеве, загубили материален и социален статус в хода на реалните и “имитационни” реформи, от интеграцията в Европейския съюз и НАТО, от създаването на конкурентна пазарна среда. От тяхната логика политическият процес протича хаотично, без отчетлив порядък и дисциплина, без ясни правила за преразпределение, без да се защитава “националният интерес” (разбиран като съдба), “без”... Тъкмо тези интереси сложилата се политическа система не може да защити към настоящия момент, поради което тяхното легитимно представяне може да стане само чрез партия, която (парадоксално в известен смисъл) се самоопределя като обратното на политическите партии.

Сигурно е обаче, че подкрепилите “Атака” не са т.нар. “лумпени”, както беше обявено в началото от наблюдатели на политическия процес, а консолидирани около общ проект за ревизиране на прехода и преосмисляне на резултатите от него. Т.е. консолидирани като група с общ ценностен комплекс и проект, макар дефиниран негативно. Тук не става въпрос за традиционно негласуващи хора, социално пасивни и индиферентни към случващото се, а по-скоро за разнородни групи, които привиждат решаване на собствените си проблеми през промяна на политическите приоритети, въвеждането на “здрава ръка”, протекция за

---

⁴ Вж. статията “Губещите от прехода са ядрото” на Геновева Петрова, публикувана във в. Сега от 11.08.2005 /<http://www.segabg.com/online/article.asp?issueid=485&sectionId=5&id=00006/>

“български капитали” (абстрактния характер на капитала и обвързването му с партикулярна локалност, “български”, не смущава особено поддръжниците на тази фигура) Поради отсъствието на реален властови ресурс, идеологията, принципите и ценностите на тази група се консолидират около силови, елементаризирани, еднопорядкови методи, които могат да бъдат открити в иначе разнородни “решения” на социални проблеми; например изграждането на “трудова лагери” за “превъзпитание” на ромското население. Тук отново посочвам, че не оценявам моралните измерения на тези решения, а питам защо са такива, а не други, както и социално-историческите условия за тяхното изкрystalизиране в тази им определеност и преживяването им като нормални.

Когато институционалните решения не сработват и социалният свят се възприема като нямащ собствена логика, то неговото извайване е легитимно, а инструментите са наличните в кутията – дисциплина и контрол, които доминират в командно административните бюрократични структури. В настоящата ситуация няма относително устойчива конфигурация от обществено легитимни ценности, по която да се ранжират индивидите и техните дейности. Това се преживява като състояние на ценностен вакуум и решението се прививда в изработването на устойчиви и непротиворечиви схеми от националистичен, религиозен и т.н. характер, които да зададат единен интерпретативен ключ.

В същата логика най-вече през 80-те идеологическото крило във социалистическия държавен апарат изгражда концепция за единна хомогенна нация и ретроспективно по научен начин (вкл. формирането на направлението “трако-логия”) започва да изработва “етнографски” фундирана единна национална доктрина, която е очертана официално в основни характеристики по време на честването “1300 години България”. Тогава обаче националистичният дискурс се явява, от една страна, решение на проблемите, които са генерирани от успешните модернизационни процеси, а именно – обособяването на сфери на професионализирана дейност, които веднъж институционализирани формират вътрешни правила и субектност, които са радикално различни от идеологически фундираната партийната логика и практики. Икономическата автономност и възможност за самоорганизация на тази прослойка създава условия за формиране на политически претенции към командно-административната система, основана на планова икономика и статичен разходопокривен модел на финансиране. Принципите на тази система блокира условията за развитие на зародилите се икономически практики.

От друга страна, националистичната идеология се явява ресурс за “отвличане на вниманието” от започналия да буксува модернизационен процес, дефицита на енергийни ресурси, спада на жизнения стандарт и предлагането на стоки и услуги. (Това са проявите форми на партийно блокираните мотивации и възможности за интензифициране на икономическите процеси). Т.е. имаме класически случай на замяна на социални проблеми и

тяхното обясняване през националистически и етнически схеми. Врѣх в тази тенденция е т. нар. възродителен процес, който в политически план има за цел да прикрие реалните социални проблеми и произведе вътрешен враг (идентифицирането на набор от вътрешни врагове е носещ компонент и в публичното присъствие и легитимиране на “Атака”).

Като махнем конструирането на вътрешни врагове, виновни за настоящия хал (малцинствата роми, турци, политици, анализатори, медии, евреи...), феноменът “Атака” се конституира в коренно различен контекст. Това е очевидно. Но все пак са налице общи характеристики – доколкото организационния капацитет на “Атака” и гласувалите граждани нямат ресурс, а и мотивация за институционални решения, то изработването на националния интерес играе тази мобилизираща и канализираща роля. Едва в този социален контекст се произвеждат малцинства, т.е. субстанциализирането на другите не-българите и тяхното натуралистично разглеждане през “кръвта”; оттук е ясно защо нацията се представя като общност на кръвта, а не гражданска общност, която в режим на публичен диалог взаимно дефинира своите правила.

Важно е тук да открием, че при “Атака” не е водещ антисемитския или антиромския дискурс, както и да очертаем контурите на социално конструиране на малцинствата и говоренето за тях. По-скоро говоренето за малцинствата е конструкт, тема, която има за цел да “обере” социалното недоволство около невъзможността чрез публични средства да бъдат включени ромите в отворен и перспективен социален живот. Но говоренето за ромите не е носещо. За това говори както разпределението на гласовете, където ясно се вижда, че в региони с преобладаващо ромско население няма по-значителна подкрепа за “Атака” от страна на други етноси. Друг аргумент в тази посока е дебата около идеята на Тренчев за създаване на отряди срещу посегателствата на частна собственост, които според статистиката на Тренчев се извършават преобладаващо от лица с ромски произход (от което профсъюзния деец прави извода, че “ромскостта” е основният фактор и първопричина за битовата престъпност, следователно няма и нужда да се търсят опосредяващи фактори от социално естество). Въпреки че беше широко дискутирана тази мярка, тя не получи масова подкрепа и за Тренчев не биха гласували над 290 хил. души на изборите. Това налага да търсим по-комплексни причини за успеха на “Атака”. За тази цел ни помагат няколко статии на Сидеров и апокрифни издания в електронната мрежа на издания от неговото предаване по Скат, в което говоренето не е толкова срещу ромите, а по-скоро срещу турския етнос, но не в качеството му на собствено на етнос, а приоритетно срещу неговото участие в политиката. И в този план се вижда, че анти-малцинственият дискурс е функция от разбирането на националния интерес като единен и изконен български и ценностната матрица, в която се мисли политиката като центрирано монологично насочена, отвъд публичния дебат. Т.е. декларативна, свеждаща до тълпата очевидни решения. По този начин тази нееднородна

група, основно формирана около военните се опитва да произведе собствена позиция и влияние в социалния живот, а анти-малцинствените послания са производни дискурсивни конструкции, които придават образност на начинанието, но не и неговото естество. Още повече, че в голямата си част “Атака” ориентира своите послания към социално неактивни групи граждани, които очакват готови решения и предвид социалната си положеност нямат социално произведени сетива да проблематизират “готовите решения”. Тези готови решения имат за цел да засилят ролята в политическия живот на групи, които са били маргинализирани по време на социалните трансформации. Доколкото критиката минава през неуспеха на сегашните политически елити, то навлизането на политиката може да стане само през отказ от публично валидните методи за политическо действие.

Устойчивият модел на разделяне на публично и частно, при което индивидите се формират в отгласване от публичната сфера и оттеглянето в частното пространство, се изгражда като масов поведенчески комплекс в социалистическия период. Интерпретативен ключ за разбиране на това е тезата на Корнай⁵, според който социализмът е общество със системно възпроизвеждащ се дефицит, който се появява както на ниво потребление – жилищна криза, недостиг на автомобили, телефони и др., така и в сферата на производството – суровини, производствени машини, модули, работна ръка и т.н., поради което се оказва ефективно не оборота, а трупането на ресурси. Поради това парите не функционират като медиатор, защото чрез тях не може да се купят ключови потребителски придобивки. Същото се отнася и за медиите, които не информират. Дисфункционалността на социалните посредници създава условията за изграждане на дублиращи структури, които да реализират транзакциите – мрежите, които съществуват в различни социални полета – икономика, политика, медии... Мрежите обаче не са публични, те са извън публичните взаимодействия, което обаче не ги прави неформални, ситуативни – напротив, те се превръщат в обективни опосредяващи структури в рамките на съответното социално поле. Публичността от своя страна се превръща в “бутафорна публичност”⁶, декор. В публичната сфера се извършват ритуализирани практики, които се преживяват като същностно различни и често противоречиви на всекидневния живот.

Именно в разминаването между дисфункционалната публичност и затварянето в частното пространство Джовит намира основание да изкове понятието “дисимулация”, с което описва основанията на хората да се оттеглят от публичната сфера, която им носи неприятности⁷. Вместо това те се затварят в частното пространство, в рамките на което се опитват да

⁵ Вж. Корнай, Я. Възпроизводството на дефицита, сп. Социологически проблеми, кн. 1 – 2, 2003 г.

⁶ Вж. Деянова, Л. 1948. *Символна еуфория, символен терор*, Култура и критика. Ч. IV: Идеологията - начин на употреба. Съст. Албена Вачева, Йордан Ефтимов, Георги Чобанов. Варна: LiterNet, 2004-2005.

⁷ Вж. Хархордин, Олег. *Съветският индивид: Генеалогия на дисимулиращото животно*, сб. Глобални модерности, ИК КХ, 2004.

отвоюват повече свободно време, вещи и удобен начин на живот (Оттук можем да разберем защо апокрифната литература в България през 80-те не са ксерокопия на Солженицин, а хороскопи от комерсиални женски списания - вж. дебата “Новите социални неравенства”, проведен през 2001 г. в Червената къща и публикуван в сборника “Думи срещу думи”). В този контекст индивидуалното действие е ефективно само в степеня, в която е аполитично, отвъд ритуализираната публичност, към която се подхожда с недоверие. От тази социална позиция изработването на илюзорни и конспиративни модели не е трудно, доколкото социалният свят се свежда до индивидуалните съзнания и интерпретативните схеми, които сработват, са тези, в които е заложена личностна рационално промислена стратегия. Няма друг обяснителен ресурс, а самоорганизацията на социалния живот в публичната сфера е немислима от тази светогледна картина. Самата публичност е непрозрачна, поради което е невъзможно да се реализира социално предвидимо действие, ориентирано към предвидими действия на субектите в социалния свят. Личните обвързаности са единствен гарант за социално перспективно действие, поради което и социологията като публична експертност има малко място в този социален свят⁸. Трябва обаче да отбележим, че официалната сфера и частният живот не са две паралелни, независими една от друга системи. Напротив, в своята практика индивидите употребяват официално легитимния идеологически език, посредством което ги индивидуализира. Това обаче няма деструктивна роля върху този език, защото в хода на този процес хората им придават съдържателна плътност и вътрешен смисъл. Така се уплътнява смислово кухият формален декор⁹.

Макар и в различни форми, разбирането за публичното пространство като декор, а субектите в него като «неистинни» и играещи роля, присъства и в периода на социална трансформация през последните 15 години. В този период обаче отношението публично – частно се конструира в качествено различна социална конфигурация.

Социологически изследвания, проведени в периода 2001 – 2002 г., показват, че социалните различия и неравенства основно се преживяват като конституирани чрез непублични механизми, което превръща произведените различия в нелегитимни и блокира възможността за припознаване и публично отстояване на общи групови интереси. Тук ще маркирам основни изводи от анализ, релевантен на изследвания проблем¹⁰. От една страна, процесите на цялостна социална трансформация, протекли особено в периода 1997 – 2005 г., превръщат икономизацията и прагматизирането в основни определители на всекидневния живот.

⁸ Включително и поради факта, че социалистическият проект се легитимира прогностично и футуристично – през отсъстващото бъдеще, а не през веригите от реални социални обвързаности.

⁹ Деянова, Л. *Всекидневието на комунизма*, Социологически проблеми, кн. 1 – 2 2003 г.

¹⁰ Вж. резултати от проекта “Състояние на обществото”, Фондация “Отворено Общество”, 2002 – 2003 г. Вж. също “Какво, защо и как (ще) се случи?”, аналитичен доклад на Асоциацията за социални изследвания, публикуван в сп. Демократически преглед, 2001, кн. 47, с. 40 – 56.

Същевременно, процесът на икономизация произвежда фрапантни социални диференциации и атомизация на социалния живот, която е резултат също и от разпадането на неефективните в условия на рационална прагматичност заварени социални връзки. Интензифициралите процеси на атомизация и индивидуализация обаче не са съпроводени със сериозни процеси на публично групообразуване. Това е така, защото въпреки стабилизирането на нови ценности, свързани най-вече с налагането на икономическите и материални групови различия, доминиращите в изследвания период непублични модели на преразпределение произвеждат неравенства на достъпа, които са нелегитимни и затова се преживяват от изключените като несправедливи. Непазарните и непублични механизми за социално-икономически успех до голяма степен възпрепятстват системното оформяне на групови социално-икономически интереси и тяхното публично отстояване. От друга страна са налице неефективни публични услуги (здравеопазване, съдебна система, образование и т.н.) и усещането, че политическата система работи само за реализиране на лични цели на включените в нея. Това усещане не е свързано толкова с динамиките на политическата система, а предимно е резултат от протеклата диференциация в сферата на потреблението (на базата на която се формират основните неравенства) и драматичната промяна в социалния статус, която е съпроводена с усещане на несигурност и повишени очаквания за носещата роля на националната държава, интерпретирана предимно като протекция – на социално слаби, бизнес...

В подобна аномична ситуация за тези групи, в условията на неструктурирана социална тъкан и неадекватност на субективните очаквания спрямо социално-институционалната среда, нормалният рефлекс е търсене на опора в единни устойчиви обяснителни схеми, твърди общности (“народ”) и аисторични предзададени идентификации – “българщина”. В този смисъл появата на “Атака”, отвъд ситуативните особености на конкретното сформирание, е резултат от дълготрайни тенденции и устойчиви модели, исторически сложили се и латентно присъствали в социалните взаимодействия. Така задачата по разбиране на разбиране на настоящата роля на феномена “Атака” се преобръща (както показват Офе, Норт, Старк и др. изследователи на постсоциалистическия период) в разбиране на начина, по който институционалните трансформации на социалните редове при посткомунистическите общества са съпътствани от устойчивост и възпроизводство сред определени групи на поведенчески модели, конструирани и работещи в предходната система.